

Päivi Maaranen

Muinaismuistojen vaurioituminen 2010-luvulla ihmisen toiminnan vaikutuksesta

Artikkelissa esitellään ihmistoiminnan vaikutuksia muinaismuistojen säilymiseen 2010-luvulla käsitelleen tutkimuksen päätulokset. Tutkimuksessa tarkasteltiin 246 vaurioitumistapausta. Tutkimuksen perusteella eniten kiinteitä muinaisjäännöksiä vaurioitui metsätalouden takia. Lisäksi muinaisjäännökset vaurioituvat usein vapaa-ajan vieton, kuten metallinetsinnän ja sukeltamisen harrastamisen vuoksi. Myös maankäyttö ilmeni merkittäväksi muinaisjäännösten vaurioitumisia aiheuttaneeksi ihmistoiminnan muodoksi.

Skadandet av fornminnen till följd av mänsklig aktivitet under 2010-talet

I artikeln presenteras huvudresultaten för en undersökning om den mänskliga aktivitetens effekt på bevaringen av fornminnen under 2010-talet. I undersökningen granskades 246 fall av skadande. Baserat på undersökningen skadades mest fasta fornlämningar på grund av skogsbruk. Därtill skadades fornlämningar ofta till följd av fritidsaktiviteter såsom metallsökande och dykning. Även markanvändning visade sig vara en form av mänsklig aktivitet som orsakar betydande skada till fornlämningar.

Museovirastossa tehtiin vuosina 2015–2020 muinaismuistojen säilymistä tarkastellut tutkimus, jossa selvitettiin ihmistoiminnan vaikutuksesta tapahtuneita kiinteiden muinaisjäännösten vaurioitumisia (Maaranen 2020b). Tarkastelun kohteena olivat ne tapaukset, joissa muinaisjäännös oli vaurioitunut ilman muinaismuistolain (295/1963) nojalla myönnettyä lupaa tapahtuneessa ihmistoiminnassa (Muinaismuistolaki 1963: 1–2 §). Tutkimuksen ulkopuolelle jäi siten luonnonvoimien aiheuttama vaurioituminen.

Tutkimuksen yhteydessä pyrittiin keräämään kattavasti tietoa vuosina 2010–2019 tapahtuneista vaurioitumisista. Vaikka kaikkia tapauksia ei tarkempien tietojen puuttumisen vuoksi voitu sisällyttää tutkimukseen, laadun ja luotettavuuden näkökulmasta aineistoa voi kuitenkin pitää suhteellisen edustavana otoksena. Tulokset antoivat siten yleistietoa vaurioitumistapauksiin liittyneestä ihmistoiminnasta, sen taustoista ja vaikutuksista.

Tutkimusalueena oli koko Suomi Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Tutkimuksessa ei selvitetty Pohjoismaiden tai Baltian tilannetta tai verrattu tuloksia niitä koskeviin tietoihin, vaikka esimerkiksi Ruotsia käsitteleviä aineistoja oli jonkin verran käytettävissä (esim. Riksantikvarieämbetet 2006; Källman et al. 2007; Hellqvist & Östergren 2011; SOU 2017).

Tutkimuksen taustasta ja tavoitteista

Ihmistoiminnan muinaismuistoja vaurioitava vaikutus on tiedetty pitkään ja se on yksi suoluuluun liittyvien lakien säätämisen syistä (vrt. Asetus 1883: 1 §). Tämä näkyy selkeästi vuoden 1963 muinaismuistolain hallituksen esityksessä, jossa huoli kohdistui erilaisen maankäytön vaikutuksiin (HE 1962 vp: 19). Joitakin vuosikymmeniä myöhemmin huomiota alkoi herättää muuttuvan metsänkäytön aiheutta-

ma muinaisjäännösten vaurioituminen. Siihen liittyen toimijoita ohjeistettiin muun muassa koulutusta ja tiedonvälitystä lisäämällä (esim. Koivisto & Laulumaa 2014).

Muinaismuistoihin kohdistuvien rikkomusten näkökulmasta muinaismuistojen vaurioitumista käsiteltiin 2010-luvulla muun muassa opinnäytetöissä. Anu Lempiäinen (2015) pohti rikkomuksia oikeustapausten analysoinnin keinoin. Ulla Lähdesmäki (2018: 296–277) tarkasteli luvattomia kajoamisia Pirkanmaan alueella. Johanna Enqvist (2016: 117) totesi puolestaan tarpeen selvittää metallinetsinnän harrastamiseen liittyviä luvattomia kajoamisia.

Poliisiviranomaisen toiminnassa muinaismuistojen vaurioituminen näkyi 2010-luvulla ympäristörikosseurantaryhmän raporttien perusteella arvioituna suhteellisen vähän. Raporteissa todettiin vuosina 2012–2019: ”Rangaistussäännöksiä yksittäin tarkastellen muutamit nimikkeet eivät ole ajankohtaistuneet juuri koskaan. Tällaisia ovat esimerkiksi kemikaalirikkomus, rakennussuojelurikkomus ja muinaismuistorikkomus.” (Ympäristörikosseurantaryhmä 2013: 23; 2014: 27; 2015: 19; 2016: 42; 2017: 25; 2018: 28–29; 2019: 43; 2020: 48).

Edellä kuvatun puitteissa tehty tutkimus vastasi monenlaisiin tiedon tarpeisiin. Poliisiviranomaisen raportoinnin puutteet tarvitsivat täydennystä. Lisäksi metallinetsinnän harrastamisen yhteydessä ilmi tulleet huolet muinaismuistolain rikkomisesta edellyttivät tarkempaa selvittämistä (esim. Immonen & Kinnunen 2014: 109, 113; 2020: 11, 16; Maaranen 2015a: 11–12, 23–25, 32; 2015b: 27). Virastossa tarvittiin myös ajantasaista tietoa metsänkäytön vaikutuksista PEFC- ja FSC-sertifointijärjestelmiin liittyvään lausuntotyöhön (PEFC 2020; FSC 2020).

Tutkimuksen aineisto, menetelmät ja tarkkuus

Tutkimusaineisto kerättiin ajalla 1.12.2015–21.4.2020 ja se tallennettiin raporttien yhteydessä Museoviraston arkistoon (Maaranen

2016; 2018; 2020a). Keruun yhteydessä todettiin, että tietoja vaurioitumistapauksista kertyi 2010-luvulla hieman sattumanvaraisesti Museovirastoon ja useampaa eri kautta. Tiedot myös tallentuivat eri tavoin asianhallintajärjestelmiin ja rekistereihin. Lisäksi ne olivat määrältään ja tarkkuudeltaan vaihtelevia.

Suuri osa tiedoista kerättiin muinaisjäännösrekisteristä käymällä läpi systemaattisesti perus- ja seurantatietoja sekä palautteita. Lisäksi tietoa saatiin sähköisistä Asiat-rekisteristä ja Salama-asianhallintajärjestelmästä. Satunnaisotannalla tietoa kerättiin muinaisjäännösten hoitorekisteristä (nyk. kulttuuriympäristökohteiden hoitorekisteri). Jonkin verran tietoa saatiin pyynnöstä Museoviraston ja maakuntamuseoiden viranomaisilta ja Metsähallitukselta. Lisäksi aineistoa haettiin internetistä.

Tutkimuksessa käytiin läpi yhteensä 381 vaurioitumistapausta, joista analyysin ulkopuolelle jätettiin 135 tapausta puutteellisten tietojen vuoksi. Tarkemmin käsiteltiin 246 tapausta, joista 233 liittyi maalla oleviin ja 12 vedenalaisiin muinaisjäännöksiin. Yksi tapaus liittyi vedenalaiseen muinaisjäännökseen kytkeytyvään löytöpaikkaan. Analyysivaiheessa tuloksia ei ristiintaulukoitu eikä testattu tilastollisin menetelmin. Numeerinen tieto käsiteltiin ja esitettiin pääosin absoluuttisina lukuina.

Vaurioitumisen tapahtuma-ajankohdan määrittely oli joissakin tapauksissa ongelmallista. Kaikkia tapauksia ei voitu esimerkiksi ajoittaa yksittäisen vuoden tasolle. Tämän vuoksi tilastoinnissa osa tapauksista luokiteltiin vuosiin 2010–2015 ja osa vuosiin 2015–2019. Ratkaisua voi pitää tulosten tarkkuuden näkökulmasta tyydyttävänä kompromissina. Tutkimus antoi täten luotettavimmin tietoa siitä, miten muinaisjäännökset vaurioituivat 2010-luvun alussa, keskivaiheilla ja lopulla.

Maan- ja metsänkäyttö

Maankäyttöön liittyi 62 tapausta, joiden yhteydessä vaurioitui 44 ja tuhoutui 14 muinaisjäännöstä (Kaavio 1). Useimmiten vaurioitumi-

nen tapahtui erilaisen rakentamisen ja maan kaivamisen, kuten kaapelilinjojen tekemisen, pintamaan kuorimisen ja asuinrakentamisen yhteydessä. Hiekan ja soranotossa sekä muussa maankäytössä tapauksia oli vähemmän.

Tapauksia oli melko tasaisesti koko 2010-luvun ajan. Eniten muinaisjäännöksiä vaurioitui maankäytön yhteydessä Hämeessä ja Uudellamaalla. Suurin piirtein yhtä usein vaurioitui niin esihistoriallisia kuin historiallisia muinaisjäännöksiä. Useimmiten vaurioituivat erilaiset asuinpaikat ja melko usein historiallisen ajan linnapaikat ja linnoitukset (Kaavio 2).

Metsänkäyttöön liittyi 73 tapausta, joissa vaurioitui 66 ja tuhoutui kuusi muinaisjäännöstä (Kaavio 3). Yleisimmin muinaisjäännos vaurioitui metsän uudistamisen yhteydessä, mutta jonkin verran vaurioitumisia tapahtui myös hakkuissa. Hakkuun yhteydessä muinaisjäännos vaurioitui yleensä silloin, kun sen rakenteiden yli ajettiin koneella. Uudistamisessa vaurioituminen tapahtui yleensä äestyksen, mutta joskus myös laikutuksen tai mätästyksen vuoksi.

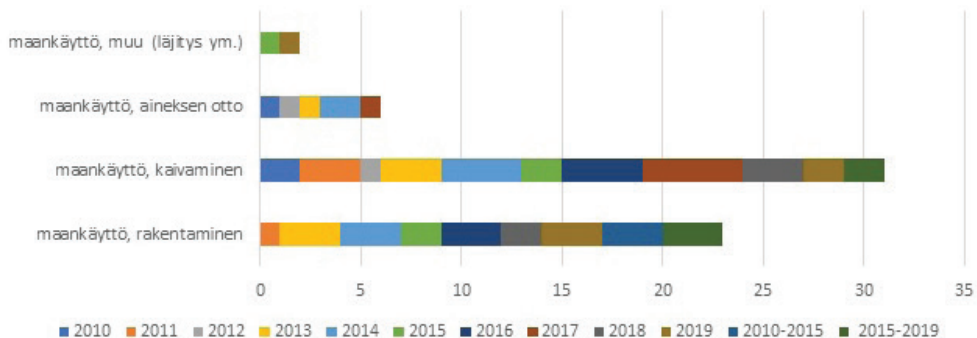
Muinaisjäännöksiä vaurioitui metsänkäytössä enemmän 2010-luvun alussa, vuosina 2010–2015. Eniten muinaisjäännöksiä vaurioitui Lapissa sekä Pohjois-Pohjanmaalla. Useimmiten vaurioituivat erilaiset asuinpaikat ja niistä erityisesti kivilautiset asuinpaikat. Lisäksi suhteellisen usein vaurioituivat muinaisjäännosryhmät, joissa osan muinaisjäännöstä muodosti esihistoriallinen asuinpaikka (Kaavio 4).

Metallinetsinnän harrastaminen ja muu ihmistoiminta

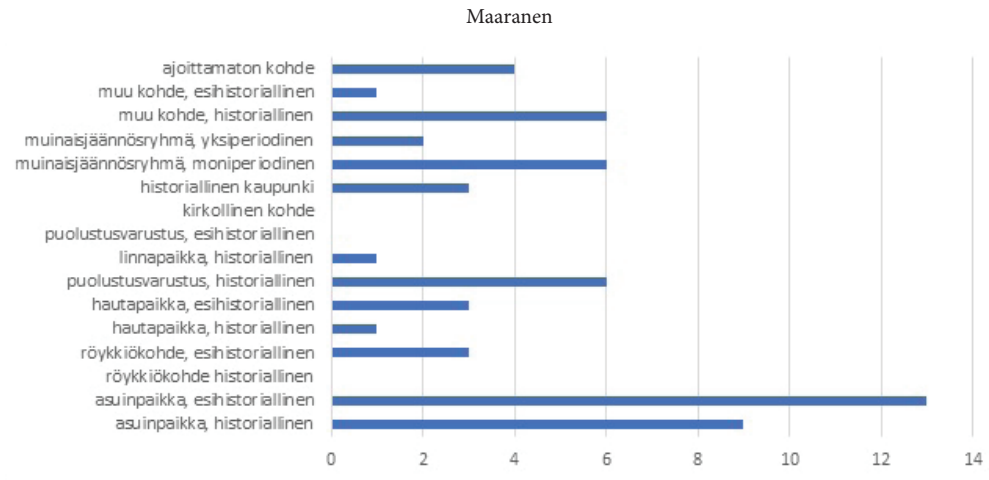
Metallinetsinnän harrastamiseen liittyi 52 tapausta, joissa vaurioitui 46 muinaisjäännöstä (Kaavio 5). Tapaukset painottuivat erityisesti vuosiin 2014–2015. Eniten muinaisjäännöksiä vaurioitui läntisellä Uudellamaalla ja Kanta-Hämeessä. Kaikkiaan vaurioitumisia vaikutti tapahtuvan eniten Suomen tiheimmin asutuilla alueilla eteläisessä Suomessa.

Metallinetsinnän harrastamisen yhteydessä vaurioituivat hyvin erilaiset ja useimmin historialliseen aikaan ajoittuvat muinaisjäännökset. Monet muinaisjäännöksistä olivat sellaisia, että niissä oli nähtävissä rakenteita maan päällä. Lisäksi usein vaurioituivat muinaisjäännosryhmät, joissa oli tyyppiltään ja iältään erilaisia jäännöksiä (Kaavio 6).

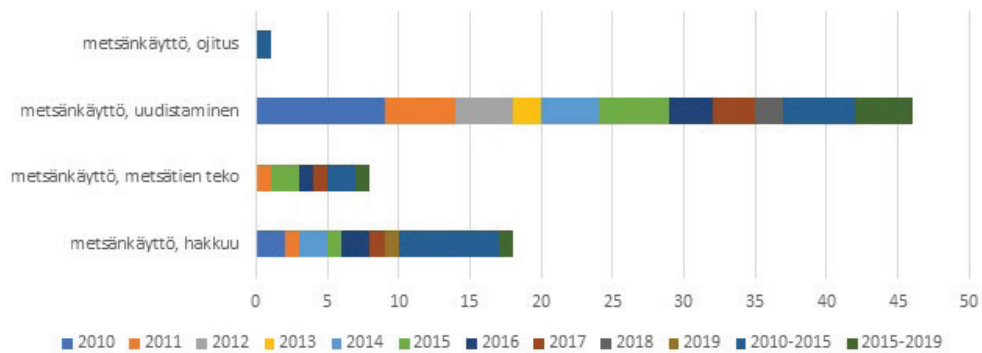
Muun ihmistoiminnan kuin maankäytön, metsänkäytön ja metallinetsinnän harrastamisen yhteyteen liittyi 46 tapausta, joissa vaurioitui 39 ja tuhoutui yksi muinaisjäännos (Kaavio 7). Yleisimmin vaurioituminen tapahtui erilaisen kaivamisen vuoksi. Lisäksi muinaisjäännöksiä purettiin, maalattiin, peitettiin, siirrettiin ja täytettiin. Tarkasti ajoitettavien tapausten perusteella eniten muinaisjäännöksiä vaurioitui vuosina 2011 ja 2019, ja tapaukset painottuivat Uudellemaalle ja Varsinais-Suomeen. Vaurioitumisia tapahtui monenlaisilla muinaisjäännöksillä, joskin muita useammin vaurioituivat esihistorialli-

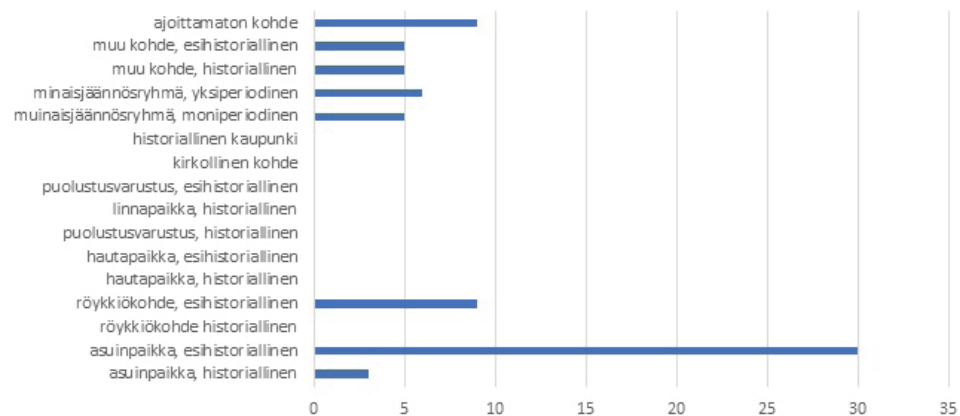
Kaavio 1. Maankäytössä tapahtuneet vaurioitumiset (tapausten kokonaismäärä).

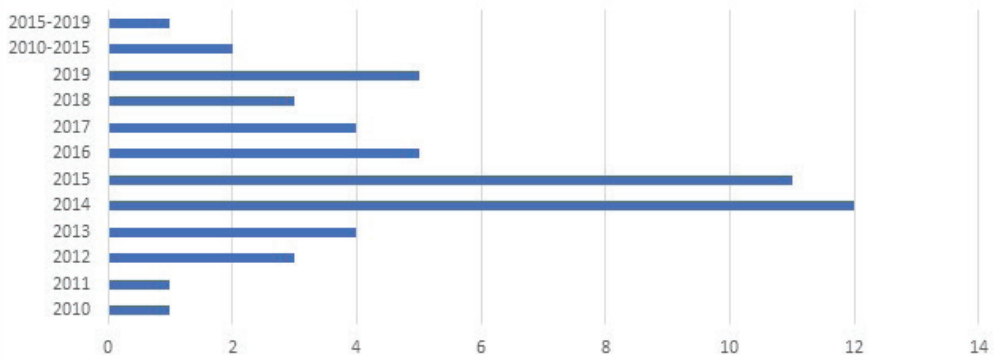
Kaavio 2. Maankäytössä tapahtuneet vaurioitumiset muinaisjäännöstyypeittäin (yksi muinaisjäännösrhmistä muodostuu esihistoriallisesta linnavuoresta ja asuinpaikasta).

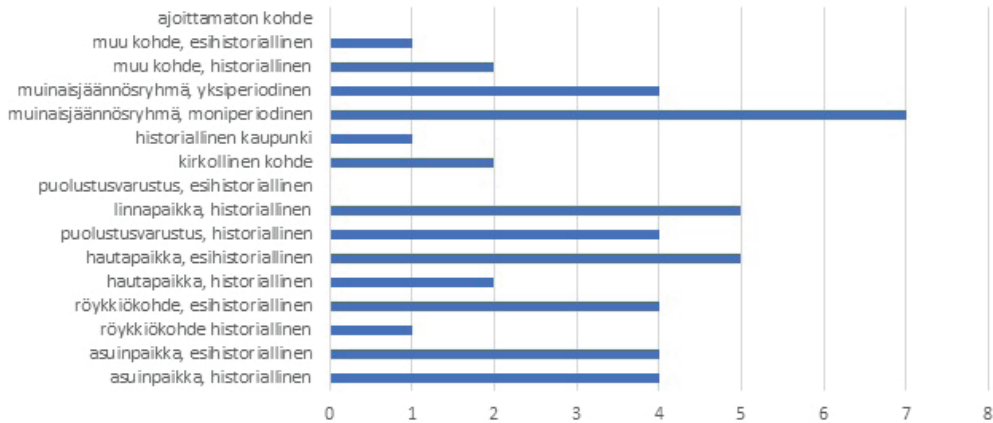
Kaavio 3. Metsänkätöissä tapahtuneet vaurioitumiset (tapausten kokonaismäärä).

Kaavio 4. Metsänkätöissä tapahtuneet vaurioitumiset muinaisjäännöstyypeittäin.

Kaavio 5. Metallinetsinnän harrastamisessa tapahtuneet vaurioitumiset (tapausten kokonaismäärä).

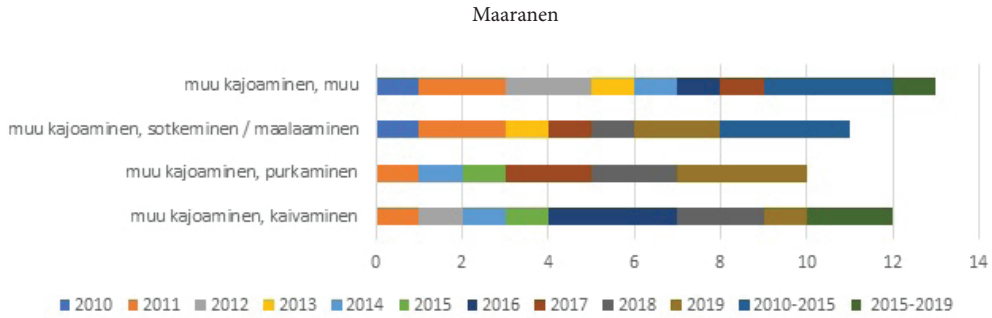
Kaavio 6. Metallinetsinnän harrastamisessa tapahtuneet vaurioitumiset muinaisjäännoistyypeittäin (yksi muinaisjäännoisyhmästä muodostuu esihistoriallisesta linnavuoresta ja röykkiöistä).

seen aikaan ajoittuvat röykkiöt ja historialliset puolustusvarustukset linnapaikat mukaan lukien (Kaavio 8).

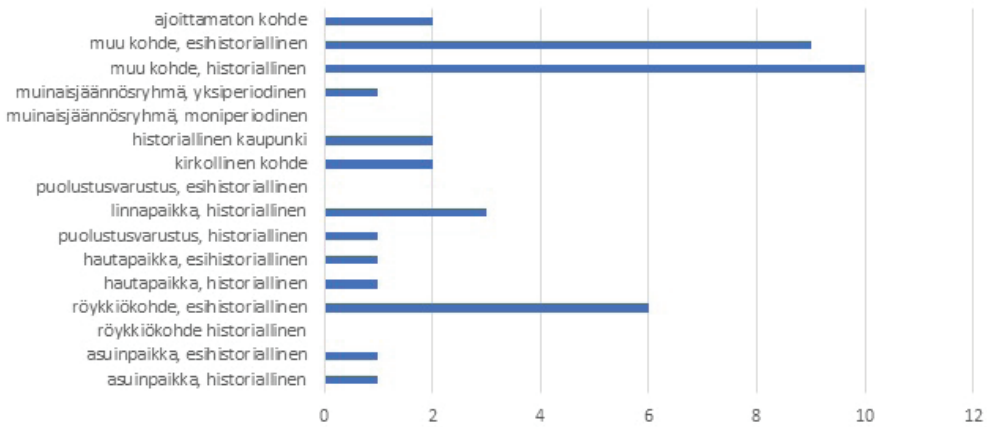
Hylkyjä vaurioitui yhteensä 13 tapauksessa, joista yksi liittyi hyllyn yhteydessä olevaan löytöpaikkaan. Määrä on tulkinnallinen, sillä tapaukseen saattoi sisältyä useampia erillisiä sukelluskertoja. Hyllyt vaurioituvat miltei kaikissa tapauksissa irtaimien muinaisesineiden nostossa, mutta joskus myös ankkuroimisessa. Vaurioituminen liittyi yleisimmin sukeltamisen harrastamiseen, mutta tavoitteellista muinaisesineiden hank-

kimista kauppaamistarkoituksiin ei voi sulkea kokonaan pois (vrt. esim. Manninen 2020) (Taulukko 1).

Hylkyjen vaurioitumisen tarkkojen ajankohtien määrittely oli tulkinnallista, sillä osa niistä ajoittui vain todennäköisesti 2010-luvulle (Kaavio 9). Monet vaurioitumiset vaikuttivat tapahtuneen vuosien 2011–2013 tienovilla. Eniten muinaisjäännoiksiä vaurioitui Uudenmaan rannikolla. Pääosa vaurioituneista muinaisjäännoiksista oli kauppalaivoja tai muita lastia kuljettavien aluksien hylkyjä 1700- ja 1800-luvulta.

Kaavio 7. Muussa ihmistoiminnassa tapahtuneet vaurioitumiset (tapausten kokonaismäärä).

Kaavio 8. Muussa ihmistoiminnassa tapahtuneet vaurioitumiset muinaisjäännöstyypeittäin (historiallisen kaupungin yhteydessä on yksi kirkon vaurioitumistapaus ja kirkolliset kohteet ovat piispanlinnoja).

Paikkakunta:	Todennäköinen tai varma tapahtumavuosi:					
	ennen 2010	2010	2011	2012	2013	2014
Parainen						
Kemiönsaari						
Hanko						
Raasepori						
Raasepori						
Kirkkonummi						
Kirkkonummi						
Kirkkonummi						
Kirkkonummi						
Porvoo						
Porvoo						
Porvoo						
Porvoo						

Kaavio 9. Vedenalaisten muinaisjäännösten vaurioitumisten paikkakunnat ja ajankohdat. Yksi tapauksista koskee vedenalaiseen muinaisjäännökseen liittyvää löytöpaikkaa.

Vaurioitumistapausten käsittely muinaismuistohallinnossa

Muinaismuistojen vaurioitumisen syiden lisäksi tarkasteltiin tapausten käsittelyä Museovirastossa. Se vastasi yleensä niiden hoitamisesta yhteistyössä maakuntamuseoiden kanssa, joiden työtä jatkoivat vuoden 2020 alusta museolain (314/2019) mukaiset alueelliset vastuumuseot.

Miltei kaikissa tapauksissa voitiin selvittää asian käsittelytavat (Kaavio 10). Ne voitiin luokitella tutkimuksessa väljästi neljään eri tyyppiin: hallinnon sisäiset toimenpiteet (muinaisjäännösrekisterin päivittäminen, selvityksen tekeminen); hallinnon ulkopuoliset vuorovaikutukselliset toimenpiteet (tarkastuksen tai katselmuksen tekeminen eri toimijoiden kanssa, ohjeistaminen, selvityspyynnön tekeminen); tutkimiseen ja hoitoon liittyvät toimenpiteet (valvonta, dokumentointi, kaivaus, puhdistaminen, ennallistaminen) ja diarioiduina dokumentoitut toimenpiteet (lausunnot, siirtoluvat, kajoamisluvat, tutkintapyynnot). Joissakin tapauksissa asian käsittely päättyi jo hallinnon sisäisiin toimenpiteisiin, toisissa edettiin useiden eri toimenpiteiden kautta tutkintapyynnön tekemiseen.

Maankäyttöön liittyvissä tapauksissa oli yleisimmin tehty katselmus eri toimijoiden kanssa tai tarkastettu muinaisjäännös. Lisäksi monissa tapauksissa toimijat oli ohjeistettu. Tutkintapyyntö tehtiin kuudessa tapauksessa, joista neljä johti tuomioon ja muissa käsittely raukesi.

Metsänkäyttöön liittyvissä tapauksissa kolmasosassa muinaisjäännös oli tarkastettu. Melko usein toimija oli ohjeistettu tai tapauksesta oli ilmoitettu metsäsertifiointiin (PEFC) liittyvässä lausunnossa. Tutkintapyyntöjä tehtiin kaksi, joista toisessa annettiin tuomio ja toisessa tapaus raukesi.

Metallinetsinnän harrastamiseen liittyvissä tapauksissa oli tehty yleisimmin tarkastus tai tapauksia oli selvitetty muuten. Tutkintapyyntö poliisiviranomaiselle tehtiin kymmenessä tapauksessa. Niistä yksi johti tuomioon ja muiden tapausten käsittely joko raukesi tai tutkinta päättyi. Yhdessä tapauksessa syyte hylättiin ja yhden tapauksen käsittely oli tutkimuksen tekoheikellä vielä kesken.

Muissa kuin maankäyttöön, metsänkäyttöön ja metallinetsinnän harrastamiseen liittyvissä tapauksissa oli yleensä tehty tarkastus. Lisäksi oli puhdistettu tai ennallistettu muinaisjäännöksiä ja ohjeistettu toimijoita. Seitsemässä tapauksessa tehtiin tutkintapyyntö poliisiviranomaiselle. Yhdestäkään tutkintapyyntöön johtaneesta tapauksesta ei annettu ilmeisesti tuomiota, mutta yksi tapauksista soviteltiin ja yhdessä tutkinta keskeytettiin.

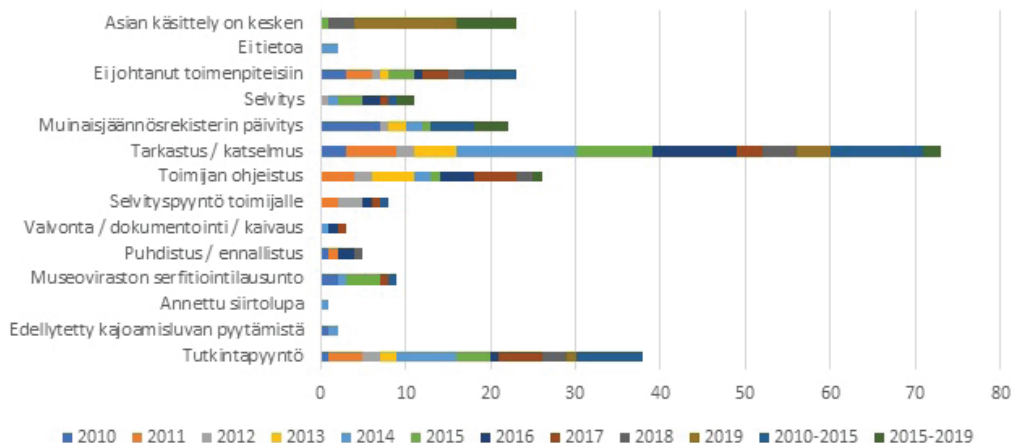
Hylkyjen osalta tietoon tulleet tapaukset oli käsitelty vain Museovirastossa ja kohteita oli tarkastettu muun muassa sukeltamalla. Kaikissa tapauksissa tehtiin tutkintapyyntö poliisiviranomaiselle. Useimmissa tapauksissa tutkinta keskeytettiin tai raukesi, mutta yhdessä tapauksessa annettiin tuomio ja yhdessä tapauksessa tutkintaa rajoitettiin.

Taulukko 1. Vedenalaisten muinaisjäännösten vaurioitumisen tavat. Yksi tapauksista koskee vedenalaiseen muinaisjäännökseen liittyvää löytöpaikkaa.

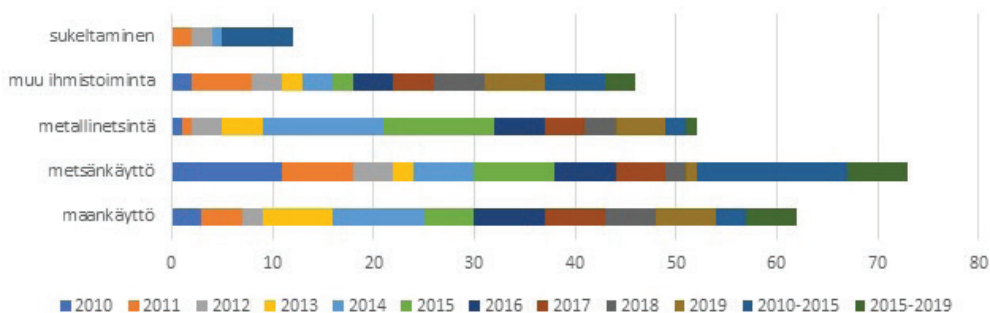
Vaurioitumistapa:	Tapausten määrä:
Nostettu muinaisesineitä	7
Siirretty ja nostettu muinaisesineitä, vaurioitettu samalla lastia	1
Nostettu muinaisesineitä, vaurioitettu samalla rakenteita	3
Siirretty ja nostettu esineitä, vaurioitettu samalla rakenteita ankkuroituessa	1
Vaurioitunut ankkuroinnin vuoksi	1

Maaranen

Kaavio 10. Maalla ja vedessä olevien muinaisjäännösten vaurioitumisten käsittely (tapausten kokonaismäärä).

Kaavio 11. Maalla ja vedessä olevia muinaisjäännöksiä vaurioittaneet ihmistoiminnan muodot (tapausten kokonaismäärä).

Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Tutkimuksessa tarkasteltiin 227 maalla ja vedessä olevan muinaisjäännöksen vaurioitumista 2010-luvulla (Kaavio 11). Muinaisjäännöksiä vaurioitui tarkasteluajanjaksolla enemmän, mutta tapauksia koskevat tiedot olivat puutteellisia ja ne jäivät tutkimuksen ulkopuolelle. Yli kaksi kolmasosaa vaurioitumisista tapahtui 2010-luvun alkupuolella vuosina 2010–2015. Eniten tarkasti ajoitettavia tapauksia oli vuosina 2014–2016.

Asuinpaikat vaurioituivat useimmin, ja jotkin niistä tuhoutuivat kokonaan tai suurelta osin. Yleisimmin vaurioituminen tapahtui maan- ja metsänkäytön yhteydessä. Asuinpaikkojen suhteellisen suuri määrä Suomen alueella voi selittää ainakin osittain vaurioitumisen yleisyyttä. Ne sijaitsevat usein myös alueilla, joihin kohdistuu maan- ja metsänkäytön tarpeita. Lisäksi esihistoriallisilla asuinpaikoilla on harvemmin maan päällä näkyviä rakenteita, joten eri toimijoiden on vaikeampi tunnistaa ja hahmottaa ne maastossa.

Vanhimmat historialliset linnapaikat vaurioituivat huomattavan usein suhteessa niiden määrään. Ne vaurioituivat hieman useammin metallinetsinnän harrastamisen yhteydessä. Linnapaikat ovat muinaisjäänköksiä, jotka näkyvät yleensä maastossa ja ne ovat usein yleisesti tunnettuja. Linnapaikkojen vaurioituminen saattoikin johtua niiden tunnettuudesta ja maastossa näkymisestä. Tietämys muinaisjäänköksestä voi esimerkiksi houkuttaa kaivamaan niillä luvattomasti. Näkyminen ja havaittavuus maastossa ei siten välttämättä ehkäise muinaisjäänköksen vaurioitumista.

Jotkin muinaisjäänkökset vaurioituivat ilmeisesti sen vuoksi, että niitä kuvaavat tarkemmat tiedot löytyivät Museoviraston ylläpitämistä rekistereistä (Kulttuuriympäristön palveluikkuna 2020; Knuutinen 2017: 12). Niistä sai tietoa esimerkiksi muinaisjäänkösten sijaintipaikoista ja niiltä jo löytyneistä esineistä. Tästä syystä muinaisjäänköksiä vaikutti vaurioituvan enemmän metallinetsinnän harrastamisen ja muun ihmistoiminnan yhteydessä, kuin maan- ja metsänkäytön. Maan- ja metsänkäytön yhteydessä rekisterien antamat tiedot vaikuttivat puolestaan ehkäisevän vaurioitumista. Toimijat pyrkivät yleensä selvittämään etukäteen rekistereistä, oliko hankkeeseen liittyvällä alueella suojeltuja kohteita ja välttämään niiden vaurioittamista.

Eniten muinaisjäänköksiä vaurioitui metsänkäytössä, ja tapausten perusteella voitiin arvioida tarkemmin erilaisten metsätalouden toimenpiteiden vaikutuksia (esim. Hynynen et al. 2017: 34–37). Kantojen nosto, auraus ja äestys tuhoavat muinaisjäänköksen täysin. Maaperän erilaiset laikutukset ja mätästykset ja niitä vastaavat toimenpiteet sekä ojitus, metsätien teko, istutus, hakkuu ja puunajo voivat tuhota muinaisjäänköksen osittain. Suurinta osaa edellä mainituista toimenpiteistä ei voi pitää soveliaina muinaisjäänköksellä toteutettavaksi. Istutus, hakkuu ja puunajo ovat kuitenkin toteutettavissa, kun ne suunnitellaan hyvin. Metsätien teko voi edellyttää kaivaustutkimusten tekemistä.

Maankäytössä muinaisjäänkökset vaurioituivat myös usein ja yleensä erilaisen maan kaivamisen ja rakennusten rakentamisen vuoksi. Maankaivamisen yhteydessä tapauksissa noin puolessa oli asennettu erilaisia kaapeleita, viemäri- tai vesijohtoja. Tällöin muinaisjäänkö oli vaurioitunut yleensä vain pieneltä alueelta. Rakentamisessa vaurioituminen oli huomattavasti laaja-alaisempaa maanpinnan kuorinnan ja muun voimakkaamman muokkaamisen vuoksi.

Suhteellisen usein muinaisjäänkökset vaurioituivat metallinetsinnän harrastamisen yhteydessä. Joissakin tapauksissa muinaisjäänkö vaurioitui vahingossa. Toimija ei esimerkiksi osannut käyttää rekistereitä, eikä tiennyt muinaisjäänköksen olemassaolosta. Joissakin tapauksissa maata kaivettiin kuitenkin muinaisjäänköksestä ja sen rauhoituksesta tietoisena. Tällaisia olivat esimerkiksi tapaukset, joissa kaivettiin maata maastossa merkityllä muinaisjäänköksellä. Merkinnä maastossa olivat esimerkiksi informaatiotauluja ja/tai muovisia muinaisjäänköskylttejä.

Muinaisjäänköksiä vaurioitui suhteellisen paljon myös muun ihmistoiminnan, kuin maan- ja metsänkäytön sekä metallinetsinnän harrastamisen yhteydessä. Osa muinaisjäänköksistä vaurioitui erilaisessa vapaa-ajan vietossa, kuten esimerkiksi retkeilyn yhteydessä tai ilkeillä takia. Joissakin tapauksissa vaurioituminen tapahtui eri viranomaisten suoran tai välillisen toiminnan vuoksi. Lisäksi vaurioitumisia tapahtui elinkeinotoiminnan harjoittamisen yhteydessä. Muinaisjäänkökset vaurioituivat muun ihmistoiminnan yhteydessä eri tavoin ja suureltakin alalta, mutta ne tuhoutuivat harvemmin kokonaan.

Hylkyjen vaurioituminen tapahtui useimmiten sukeltamisen ja luvattoman esineiden noston yhteydessä. Vesirakentamisen yhteydessä tapahtuneista vaurioitumisista ei tullut tarkasteluajanjaksolla lainkaan tietoja Museovirastoon, vaikka sellaisia tapauksia tunnettiin aiemmilta vuosikymmeniltä. On mahdollista, että vaurioitumisia vesirakentamisen yhteydessä oli ehkäisty ennalta viranomaisto-

minnan avulla. Vaurioitumisia oli myös saattanut tapahtua vesirakentamishankkeissa ilman, että siitä oli tullut tietoa virastoon. 2010-luvun alkupuoliskolla virasto ei aina päässyt vaikuttamaan hankkeisiin siten, että muinaisjäännökset olisi otettu huomioon järjestelmällisesti vesirakentamisessa (Tikkanen 2016).

Muinaisjäännösten vaurioitumistapauksia käsiteltiin Museovirastossa monin erilaisin toimenpitein maakuntamuseoiden kanssa yhteistyössä. Toimenpiteistä tehokkaimpia tuntuivat olleen ne, joissa syntyi vuorovaikutteinen yhteys toimijaan. Tällaisia olivat esimerkiksi eri toimijoiden kanssa tehdyt katselmukset, vahingoittuneen kiinteän muinaisjäännöksen tarkastusprosessin mukaiset tarkastukset, toimijoiden ohjeistaminen ja selvityspyynnön tekeminen toimijalle (ks. myös Haapala et al. 2014).

Eniten työtä vaativa toimenpide oli tutkintapyynnön tekeminen poliisiviranomaiselle. Sen yhteydessä oli tärkeä pyrkiä selkeästi kuvaamaan vaurioitumisen tapa, laajuus ja vaikutukset sekä merkitys arkeologisen kulttuuriperinnön säilymisen kannalta. Tutkintapyynnöjen pohjalta eri viranomaisille muodostui laajemmin kuva siitä, millaisia vaurioitumistapaukset olivat ja minkä verran niitä ilmeni. Samalla tapausten hoito alkoi vakiintua ja tutkinnan ja oikeuskäsittelyn tavat kehittyä.

Lopuksi

Tutkimuksessa käytiin läpi vuosikymmenen kattava otos tapauksista, joissa muinaisjäännös oli vaurioitunut ihmistoiminnan yhteydessä. Sen avulla voitiin tunnistaa ja kuvata erilaiset muinaisjäännöksiä vaurioittavat ihmistoiminnan muodot. Samalla saatiin käsitys siitä, missä määrin muinaisjäännöksiä vaurioitui.

Merkittävimmän muinaisjäännöksiin vaikutti metsänkäyttö. Metsätalouden syklisen luonteen eli tietyin väliajoin tapahtuvien metsänkäsittelyn eri vaiheiden toistumisen vuoksi muinaisjäännös voi vaurioitua useampana kertaan. Tämän vuoksi muinaisjäännös-

ten säilymisen huomioiminen metsänkäytön suunnittelussa ja toteutuksessa ilmeni erittäin tärkeäksi. Yhteistyö metsäalan toimijoiden kanssa muinaisjäännösten tunnistamisen ja metsänkäsittelymenetelmien soveltamisen parantamiseksi vaikutti tarpeelliselta jatkossakin.

Merkittäväksi ilmeni myös erilainen vapaa-ajan vietto. Esimerkiksi metallinetsinnän, sukeltamisen harrastamisen ja muun vapaa-ajan toiminnan yhteydessä vaurioitumistapauksia oli enemmän, kuin maankäytön yhteydessä. Vaurioitumisen ennaltaehkäisy vaikutti edellyttävän tiedon jakamisen lisäksi hyvää yhteistyötä vastuullisten harrastajien kanssa. He voivat vaalia kulttuuriperintöä ja parantaa sen säilymistä monin tavoin. Yhdistyksien ja muiden kulttuuriympäristöön liittyvien vapaaehtoistoimijoiden tukeminen vastuullisen harrastamisen vahvistamiseksi vaikutti siten edelleen tärkeältä.

Maankäytön vaikutus oli myös merkittävä. Muinaisjäännökset tuhoutuivat maankäytön vuoksi useammin kokonaan ja silloin yleensä kerralla. Tämän vuoksi muinaisjäännösten huomioiminen hankkeiden suunnitteluvaiheessa osoittautui erittäin tärkeäksi. Yhteyksiä ja yhteistyötä vaikutti olevan syytä kehittää maankäytön toimijoiden kanssa entisestään tiedonkulkuun liittyvissä asioissa. Siinä toimijoihin tuntui olevan perusteltua vaikuttaa kohdennetuin ja vuorovaikutuksellisin tiedon välittämisen keinoin.

Koko tutkimuksen teon ajan sen yhteydessä tehtyjä havaintoja hyödynnettiin muinaismuistohallinnossa viranomaistoiminnan kehittämisessä. Tietojen keräämistä vaurioitumistapauksista ja niiden tallentamista tietojärjestelmiin parannettiin. Lisäksi tehtävänjakoa tarkennettiin ja selkeytettiin Museoviraston ja maakunnissa toimivien museoiden välillä (esim. Haapala et al. 2020a, Haapala et al. 2020b). Tutkimuksessa kertynyt tieto ja ymmärrys auttoivat siten osaltaan muinaisjäännösten vaurioitumisen seurannassa ja ennaltaehkäisyssä.

Bibliografia

Henkilökohtaiset tiedonannot

Sallamaria Tikkasen kanssa 13.10.2016 käyty keskustelu.

Arkistot ja painamattomat lähteet

- Asetus. 1883. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta. Suomen Suuri-ruhtinaskunnan Asetus-Kokous 1883, No. 16.
- Haapala, M., Maaperä, J., Taskinen, H. & Maaranen, P. 2020a. Kulttuuriympäristöön kohdistuvien rikosepäilyjen käsittelyohjeita. Museoviraston sisäisen toiminnan ohjeistus 22.1.2010, päivitetty 15.2.2012, päivitetty 15.10.2020. Julkaisematon ohje. Museovirasto, Museoverkko. <<https://www.museoverkko.fi/>> (Luettu 2.11.2020).
- Haapala, M., Maaperä, J., Taskinen, H. & Maaranen, P. 2020b. Vahingoittuneen kiinteän muinaisjäännöksen tarkastus, lomake muinaismuistolailalla (295/1963) rauhoitetun kiinteän muinaisjäännöksen tarkastamiseen (31.3.2020). Julkaisematon raporttipohja ja täyttöohje. Museovirasto, Museoverkko. <<https://www.museoverkko.fi/>> (Luettu 2.11.2020).
- Haapala, M., Åkerblom, R. & Maaranen, P. 2014. Vahingoittuneen kiinteän muinaisjäännöksen tarkastus, lomake muinaismuistolailalla (295/1963) rauhoitetun kiinteän muinaisjäännöksen tarkastamiseen. Julkaisematon raporttipohja ja täyttöohje. Museovirasto, Museoviraston arkisto.
- HE. 100/1962 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle muinaismuistoja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi -ote. Säädöstieto 3, 1994, 18–21. s. 19.
- Lempiäinen, A. 2015. Muinaisjäännösrikokset. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. Rikosoikeuden pro gradu –tutkielma. <<https://core.ac.uk/download/pdf/33736779.pdf>> (Luettu 3.9.2020).
- Maaranen, P. 2015a. Museoviraston kyselytutkimus metallinetsinnästä 2014. Tutkimusraportti 31.8.2015. Museovirasto, Museoviraston arkisto.
- Maaranen, P. 2016. Kulttuuriympäristön tilan seuranta: luvattomat kajoamiset kiinteisiin muinaisjäännöksiin 2010–2015. Selvitys luvattomista rauhoitettuihin kiinteisiin muinaisjäännöksiin kajoamisista 2010–2015. Tutkimusraportti 31.10.2016. Museovirasto, Museoviraston arkisto.
- Maaranen, P. 2018. Kulttuuriympäristön tilan seuranta: tilastotietoa ihmistoiminnan vaikutuksista kiinteisiin muinaisjäännöksiin 2010–2017. Selvitys luvattomista kajoamisista rauhoitettuihin kiinteisiin muinaisjäännöksiin vuosina 2010–2017. Tutkimusraportti 16.4.2018. Museovirasto, Museoviraston arkisto, Salama MV/2/05.01.03/2018.
- Maaranen, P. 2020a. Kulttuuriympäristön tilan seuranta: tilastotietoa ihmistoiminnan vaikutuksista kiinteisiin muinaisjäännöksiin 2010–2019. Selvitys luvattomista kajoamisista kiinteisiin muinaisjäännöksiin vuosina 2010–2019. Tutkimusraportti 20.5.2020. Museovirasto, Museoviraston arkisto, Salama MV/19/05.01.03/2020.
- Maaranen, P. 2020b. Muinaismuistojen vaurioituminen 2010-luvulla. Ihmistoiminnan vaikutus muinaismuistolailalla rauhoitettujen kiinteiden muinaisjäännösten säilymiseen Suomen alueella. Tutkimuksen loppuraportti 22.12.2020. Museovirasto, Museoviraston arkisto, Salama MV/43/05.01.03/2020.
- Riksantikvarieämbetet. 2006. Studie av skador på fornlämningar i skogsmark. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2006:2. Riksantikvarieämbetet.

Verkkolähteet

- FSC. 2020. *Forests for all ever. Forest Stewardship Council*. <<https://fi.fsc.org/fi-fi/tietoa-fscst>> (Luettu 4.9.2020).
- Hallintolaki (434/2003). Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>> (Luettu 20.9.2020).
- Koivisto, S. & Laulumaa, V. 2014. *Skogens kulturarv i Kvarkenregionen 2. SKAIK 2. Merenkurkun metsien kulttuuriperintö -toteuttamishanke 2011–2013*. Suomen osuuden loppuraportti. Museovirasto. <<https://www.yumpu.com/fi/document/read/29358371/skaik-projektin-loppuraportti>> (Luettu 3.9.2020)
- Kulttuuriympäristön palveluikkuna. 2020. Museovirasto. <<https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx>> (Luettu 20.9.2020).

- Manninen, T. 2020. Suomen ainoalta ”aarrelaivalta” löytyi tuoreita jälkiä hyllynryöstäjien vierailuista – alus kokenut kovia hämäräpe räisen toiminnan yhteydessä. *Ilta-Sanomat* 4.9.2020. <<https://www.is.fi/kotimaa/art-200006624985.html>> (Luettu 18.9.2020)
- Muinaismuistolaki* (295/1963). <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295>> (Luettu 3.9.2020)
- Museolaki* (314/2019). Finlex. <<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190314>> (Luettu 20.9.2020)
- PEFC. 2020. *PEFC, Programme for the Endorsement of Forest Certification*. <<https://pefc.fi/pefc/>> (Luettu 4.9.2020).
- SOU. 2017. *Rättslig översyn av skogsvårdslagstiftningen. Betänkande av utredningen om en rättslig översyn av skogsvårdslagstiftningen*. SOU 2017:81. <https://www.regeringen.se/4a9767/contentassets/13d37bbd9f68469ea988e392c41772b3/sou-2017_81_till-web.pdf> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä. 2013. *Ympäristörikoskatsaus vuodelta 2012*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 20.09.2013. <<https://docplayer.fi/6365105-Ymparistorikoskatsaus-vuodelta-2012.html>> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä. 2014. *Ympäristörikoskatsaus vuodelta 2013*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 12.5.2014. <<https://docplayer.fi/4659817-Ymparistorikoskatsaus-vuodelta-2013.html>> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä. 2015. *Ympäristörikoskatsaus vuodelta 2014*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 15.5.2015. <<https://docplayer.fi/5266317-Ymparistorikoskatsaus-vuodelta-2014.html>> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä. 2016. *Ympäristörikoskatsaus vuodelta 2015*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 1.11.2016. <<https://pdfslide.net/documents/ymparistorikoskatsaus-vuodelta-2015.html>> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä. 2017. *Ympäristörikoskatsaus 2017*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 22.5.2017. <<https://docplayer.fi/48332623-Ymparistorikoskatsaus-2017.html>> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä. 2018. *Ympäristörikoskatsaus 2018*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 8.5.2018. <<https://docplayer.fi/106117246-Ymparistorikoskatsaus-2018.html>> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä. 2019. *Ympäristörikoskatsaus 2019*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 26.7.2019. <<https://docplayer.fi/148783377-Ymparistorikoskatsaus-2019.html>> (Luettu 4.9.2020).
- Ympäristörikosseurantaryhmä 2020. *Ympäristörikoskatsaus 2020*. Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä 1.7.2020. <<https://poliisi.fi/documents/25235045/28576016/Ymparistorikoskatsaus-2020.pdf/9caf87ba-8099-ff85-11d0-1776ad4455f5/Ymparistorikoskatsaus-2020.pdf?t=1607540008634>> (Luettu 18.12.2020).

Tutkimuskirjallisuus

- Enqvist, J. 2016. *Suojellut muistot: arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hellqvist, M.-L. & Östergren, M. 2011. *Ett plundrat kulturarv. Att motverka och förebygga plundring av fornlämningar*. Länsstyrelsen Gotland. Rapport 30 november 2011. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.2780e61716999f26bcf8a47/1553853078270/Rapport_kulturarv.pdf>
- Hynynen, J, Huuskonen, S. & Kojola, S. (toim.) 2017. METSÄ 150 – Metsänkasvatuksen keinot lisätä puuntuotantoa kestävästi ja kannattavasti. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 16/2017. <<https://ju-kuri.luke.fi/handle/10024/538697>>
- Immonen, V. & Kinnunen, J. 2014. Metallinilmäisin, harrastajat ja kulttuuriperintö – kärjistyksistä yleiskuvaan. *Kotiseutu-vuosikirja* 2014: 107–114.
- Immonen, V. & Kinnunen, J. 2020. Kulttuurinen kestävyys 2010-luvun metallinilmäisinharrastuksessa. *Muinaistutkija* 2/2020: 2–25.
- Koskela, T., Kankaanranta, T., Suvantola, L., Laakso, T., Koppanen, K., Lehtinen, T., Muttilainen, V., Rikkilä, S. & Tamminen, T. 2020. Ympäristörikoshyötyjen tilannekuva. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:56. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-049-3>>

- Knuutinen, T. 2017. 248 syytä nostaa kissa pöydälle. Raaseporin Slottsmalmenin tapaus, metallinilmainsinharrastajat ja arkeologinen tutkimus. *SKAS* 1/2017: 3–14.
- Källman, L., Östergren, M., Andersson, J. & Korsell, L. 2007. Brott under ytan. En undersökning om fornminnesbrott. En brå-rapport i samarbete med Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen på Gotland. Bråttsförebyggande rådet, Rapport 2007: 5. <https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180008620/1371914725011/2007_5_brott_under_ytan.pdf> (Luettu 14.9.2020)
- Lähdesmäki, U. 2018. *Muinaisjännös ympäristön muutoksessa. Modernin alueidenkäytön vaikutuksia Pirkanmaan muinaisjännöskantaan*. Turku: Turun yliopisto.
- Maaranen, P. 2015b. Verkkoyhteisöjä ja luonnossa liikkumista: metallinetsinnän harrastamisesta Suomessa. P. Häkälä & J. Enqvist (toim.) *Arkeologipäivät 2014. Eettiset kysymykset arkeologiassa & Yhteisöarkeologia*: 20–30. Helsinki: Suomen arkeologinen seura. ry.
- Päivi Maaranen, FT, työskentelee erikoistutkijana Museovirastossa.
paivi.maaranen@museovirasto.fi